

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота магістра

з теми **ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Виконала: студентка 2 курсу групи Sz1-M19
спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»

Тимінський Ігор

Керівник: Сербалюк Ю.В., канд.іст.наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Рецензент: Семенець І.В., канд. економ. наук,
доцент кафедри економіки підприємства

м. Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ПРОБЛЕМА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ	
ПОХИЛОГО ВІКУ: СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ АСПЕКТИ.....	
1.1 Проблема старіння у світі та Україні.....	6
1.2 Зарубіжний досвід пенсійного реформування.....	19
1.3 Історичний досвід та сучасний стан пенсійного забезпечення в Україні.....	29
Висновки до 1 розділу.....	35
РОЗДІЛ 2 РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ:	
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	
2.1 Законодавче підґрунтя системи сучасного пенсійного забезпечення в Україні	38
2.2 Поточний стан та тенденції розвитку солідарної пенсійної системи.....	46
2.3 Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні.....	55
Висновки до 2 розділу.....	72
ВИСНОВКИ.....	74.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Пенсійне забезпечення громадян є однією з вагоміших складових соціально-орієнтованої держави. Існування в українських громадян гарантованих пенсійних прав слід вважати вираженням рівня цивілізованості розвитку держави та її гуманної зрілості. Конституція України містить імперативні норми, що надають кожному громадянину гарантоване соціальне забезпечення, в т.ч. за віком, а також соціальні пенсії, що встановлені законом. Основний закон країни не тільки підтверджує соціальний характер держави, але й встановлює примат відповідальності легітимної влади у питаннях пенсійного забезпечення громадян.

За останні роки в системі пенсійного забезпечення України накопичилось багато проблем. Вони пов'язані як з наявною економічною ситуацією в країні, так і з демографічними змінами – старінням населення. За ринкових умов система не забезпечує громадянам адекватного заміщення пенсією заробітку, втраченого ними у зв'язку із старістю, та запобігання бідності серед людей похилого віку. Ми все більше усвідомлюємо, що, внаслідок економічних, демографічних та історичних процесів українська пенсійна система стала більш фінансово нестабільною. Вона не забезпечує відповідні розміри пенсій більшості громадян і, водночас, створює умови для пільгового пенсійного забезпечення досить великого числа пенсіонерів. До того ж, вартість пенсійного забезпечення в Україні є занадто високою, порівняно з рівнем пенсійних виплат, які отримують пенсіонери. Внаслідок цього, діючою пенсійною системою незадоволені як платники пенсійних внесків, так і переважна більшість пенсіонерів.

У теперішній час існує певний теоретико-науковий доробок з досліджуваної проблематики. Значний внесок у цю справу зробили дослідники та науковці у різних галузях, зокрема В.Бессараб, І.Гнибіденко, М.Кравченко, О.Крентовська, Е.Лібанова, Б.Надточій, А.Нечай, В.Скуратівський, В.Толуб'як

та ін. Попри значний науковий доробок та широкий спектр питань, які вже були висвітлені, у вітчизняній науці державного управління окремі питання реформування системи пенсійного забезпечення потребують подальшого вивчення з урахуванням модернізації державної соціальної політики.

Проведення пенсійної реформи стало необхідним для вирішення як сьогоденних проблем, так і для запобігання погіршення ситуації у майбутньому. Це і зумовило вибір теми нашого дослідження – **Політика держави у сфері пенсійного забезпечення.**

Об'єктом дослідження визначена соціальна політика держави у сфері соціального забезпечення осіб похилого віку.

Предмет дослідження – становлення пенсійного забезпечення на сучасному етапі.

Мета дослідження – визначити етапи, складові та особливості проведення пенсійної реформи в Україні.

Завдання дослідження:

1. Виявити актуальність проблеми соціального забезпечення осіб похилого віку у світі та Україні.
2. Охарактеризувати світовий та вітчизняний досвід становлення пенсійного забезпечення.
3. Визначити нормативно-правову базу становлення пенсійного забезпечення в незалежній Україні.
4. Виявити проблеми реформування пенсійної системи в Україні.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано загальнонаукові методи теоретичного рівня – аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних. Достовірність отриманих результатів визначається використанням офіційних статистичних даних, аналітичних записок фахівців Національного інституту стратегічних досліджень.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в узагальненні наукових підходів до визначення сутності, призначення пенсійного

забезпечення; аналізі нової нормативно-правової бази пенсійної реформи в Україні; виявлення сучасного стану з провадженням трьох рівнів пенсійного забезпечення в Україні.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що узагальнені можливі шляхи щодо подальшого вирішення проблеми пенсійного забезпечення осіб похилого віку.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і висновки магістерської роботи знайшли своє відображення у збірнику наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології. Тема доповіді – **Реформування пенсійної реформи в Україні.**

Публікації результатів дослідження здійснено у збірнику **Актуальні проблеми соціальної роботи: досвід і перспективи:** матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 28 квітня 2020 року) / [ред. колегія: Л.П.Мельник, Т.Л.Опалюк] Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В., 2020. 132 с.

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків (обсяг основного тексту 78 сторінок), списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 89 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Актуальність проблеми соціального забезпечення осіб похилого віку у світі та Україні визначено на сьогодні тим, що одним з глобальних питань порядку денного ООН визначено постаріння населення, що кількісно проявляється у зростанні частки людей похилого віку у віковій структурі та підвищенні медіанного віку населення. Ця проблема актуальна для України, оскільки у нас прогнозовані темпи скорочення за цим демографічним критерієм матимуть третій показник у світі. Старіння населення потребує постійного збільшення державних витрат на громадян похилого віку.

Збільшення кількості непрацездатного населення похилого віку призвела до необхідності активного субсидування пенсійної системи трансфертами з державного бюджету, що відволікає кошти з інших галузей та гальмує економічний розвиток країн. Україна відноситься до числа країн з високим рівнем таких витрат. Сучасна ситуація, яка склалась із пенсійним забезпеченням у нашій країні свідчить, що солідарні державні пенсійні системи стали джерелом політичних конфліктів і популістських обіцянок.

У подальшому ситуація тільки погіршуватиметься. Це означає, що в майбутньому працююча особа має заробити на себе, на пенсію одного пенсіонера та майже 40% пенсії іншого пенсіонера, що призведе або до зростання соціальних відрахувань, що, у свою чергу, зменшить реальну заробітну плату працюючого покоління, або до зменшення пенсій, які і так не є високими.

2. На даний час пенсійні системи в більшості європейських країн базуються на трирівневих моделях, які включають солідарно-розподільну із забезпеченням базового рівня пенсії та накопичувальну (обов'язкову і добровільну) схеми, що поєднуються в різних варіантах.

Солідарні пенсійні системи працюють не дуже добре в умовах високої тривалості життя і низької народжуваності, оскільки вони були розроблені в часи нижчої тривалості життя і вищої народжуваності.

Основними принципами пенсійних реформ у Європі були перехід від солідарних, перерозподільчих пенсійних систем до накопичувальних, коли громадяни самі несуть персональну відповідальність за своє майбутнє пенсійне забезпечення, підвищення пенсійного віку, перегляд тарифів та вимог щодо управління ризиками в пенсійних фондах. Країни почали формувати трирівневі системи пенсійного забезпечення.

У процесі реформування в більшості європейських країн спостерігається тенденція до поступового й обережного впровадження накопичувальних елементів і зростання недержавних пенсій у загальній кількості доходів пенсіонерів.

На даний час кожна країна встановлює пенсійний вік у залежності від своєї власної демографічної ситуації та економічних можливостей і пріоритетів. Однак у керівних органах ЄС все частіше піднімається питання про «гармонізацію» національних законодавств і встановлення єдиної планки пенсійного віку, причому, згідно з рекомендацією Єврокомісії, до 2060 р. його слід підняти до 70 років.

Для України є сенс, на нашу думку, реформувати систему пенсійного забезпечення за таким напрямом, які практикуються у Європі: підвищення віку виходу на пенсію; збільшення терміну страхового стажу та періоду відрахувань до пенсійних фондів країни; зміна порядку індексації пенсійних виплат; стимулювання розвитку додаткових професійних накопичувальних пенсійних програм і схем індивідуального пенсійного страхування; збільшення розмірів страхових внесків та модернізація бази їх обчислення.

3. Дослідивши нормативно-правову базу пенсійного забезпечення, ми прийшли до висновку, що в Україні не має єдиного нормативного акту, який би регулював всі питання пов'язані з пенсією за віком. На сьогодні в державі

створена розгалужена нормативно-правова база пенсійного забезпечення, яка складається з Конституції України, Законів України, постанов Кабінету Міністрів України, указів Президента України, постанов Пенсійного Фонду України.

Серед головних Законів України, які на сьогодні визначають пенсійну систему, ми визначаємо наступні: «Про пенсійне забезпечення», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про державну службу» (набрання чинності відбудеться 01.05.2016 р.), «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю», «Про державну службу», «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення пенсій» та інші, які опосередковано впливають на пенсійне забезпечення в Україні. Ці документи визначають види пенсійного забезпечення; умови участі в пенсійній системі чи її рівнях; пенсійний вік для чоловіків і жінок, з досягненням якого особа має право на пенсійні виплати; джерела формування коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення; умови, норми та порядок пенсійного забезпечення; організація та порядок управління в системі пенсійного забезпечення.

Довгий час недоліком було, на нашу думку, є те, що пенсійне забезпечення певних категорій громадян регулювалося різними законами України. Це суперечило конституційному положенню про рівність конституційних прав і свобод (ст. 24 Конституції України). З 2017 р. із вступом в дію Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо підвищення пенсій» починає запроваджуватися єдиний підхід до призначення трудових пенсій різним категоріям громадян.

Основними змінами, які зафіксовані в нормативно-правових актах, що визначають реформування пенсійної системи в Україні, ми відзначаємо: зростання необхідного страхового стажу для отримання пенсії; зміна

коефіцієнту розрахунку пенсій (він залежатиме від оцінки страхового стажу, фактичної заробітної плати та середньої заробітної плати по Україні); ліквідація пбнсії за вислугу років (залишиться тільки для деяких категорій населення); запровадження обов'язкової накопичувальної системи.

4. Проаналізувавши стан пенсійної системи, ми визначили такі основні проблеми її реформування на сучасному етапі.

Також слід розуміти, що єдиного універсального засобу, здатного миттєво «вилікувати» вітчизняну пенсійну систему, не існує. Потрібен комплекс заходів довгострокового характеру.

Існуюча солідарна складова вітчизняної пенсійної системи недостатньо ефективна, оскільки не стимулює громадян до участі в ній, не спонукає громадян до отримання «білих» заробітних плат, не користується довірою населення.

Обов'язкова накопичувальна складова пенсійної системи, функціонування якої передбачено профільним законодавством, досі не запроваджена. Однак, на неї особливих сподівань покладати не варто, оскільки аналіз результатів тридцятирічного функціонування пенсійних систем II рівня в багатьох країнах світу дав нам можливість зробити висновок, що рівень охоплення населення пенсійним страхуванням в країнах, що запровадили II рівень пенсійної системи, не збільшився або, навпаки, зменшився; знизилися пенсійні виплати; мають місце зависокі адміністративні витрати на обслуговування II рівня; вплив системи на ринки капіталу в країнах, що розвиваються, до яких ми можемо віднести і Україну, є обмеженим тощо. Тому Україна ризикує не досягти мети підвищення рівня добробуту майбутніх пенсіонерів завдяки запровадженню обов'язкової накопичувальної системи.

Добровільна накопичувальна складова пенсійної системи значного поширення не набула. Головною причиною вважаємо недовіру населення до таких інституцій, який пов'язаний з ризиком втрати своїх заощаджень. Існуючий рівень розвитку фондового ринку, інфляція не дають не дають

можливість учасникам цього рівня страхування отримувати інвестиційний дохід.

Професійна складова пенсійної системи, про необхідність якої йшлося протягом останніх півтора десятиліття, досі не запроваджена, і жоден з законопроектів з цього питання так і не був внесений на розгляд Верховної Ради України.

Пенсійна реформа тривалий час буде в Україні актуальною темою для дискусій, суперечки викликає кожен з її аспектів. Завдання пенсійної реформи – забезпечити фінансову стійкість пенсійної системи і надати гарантії справедливого розміру пенсійної виплати. У результаті система повинна стати «дружньою» до пересічного українця.

Наріжний камінь стабільності будь-якої пенсійної системи – наявність інституційної довіри. У цій сфері є абсолютно неприпустимими поспішні, непродумані, антисоціальні кроки, якими протягом останнього десятиліття грішила кожна українська влада.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамовська В. С. Реформування законодавства в сфері пенсійного забезпечення. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 3. С. 66-70.
2. Айзінова І. М. Еволюція пенсійного забезпечення в показниках рівня життя пенсіонерів. Проблеми прогнозування. 2010. № 5. С. 58-66.
3. Алієв Т. Нові списки для пільгової пенсії: Кабмін скоротив перелік професій. Бухгалтерія. 2016. 8 серпня. №32 (1226). URL: http://www.buhgalteria.com.ua/Hit_ua.html?id=4682 (дата звернення 12.08.2020).
4. Андрієв В. Соціальне страхування: історія проблеми. Соціальний захист. 1999. №2. С.43–51.
5. Бенько І. Основи пенсійного забезпечення громадян України: проблеми та перспективи розвитку. URL: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/5YVaPD.pdf (дата звернення 17.03.2020).
6. Бондалетова Т. О. Етапи становлення системи пенсійного забезпечення України. Інновації та традиції в сучасній науковій думці: матер. третьої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (21-23 серпня 2014 р.). – Вінниця, 2014. С. 36- 42.
7. Буряченко О. Є. Пенсійна система України: еволюція розвитку. Демократичне врядування. 2015. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_6 (Дата звернення 11.11.2019).
8. Вінер М. Пенсійна реформа. Перспективні дослідження. 2000. № 12. С. 10-11.
9. Вінер М. Фінансовий стан Пенсійного фонду України у 1991–1998 роках. Україна: аспекти праці. 2000. №1. С.32–43.
10. Вишневська О. А. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід для України. Аспекти публічного управління. 2016. № 8. С. 42-48.
11. В Україні пенсіонерів на 2% більше, ніж офіційно працевлаштованих Мінсоцполітики. Економічна правда. 2020. 23 січня. URL:

<https://www.epravda.com.ua/news/2020/01/23/656168/> (Дата звернення 17.11.2019).

12. В Україні рано вводити накопичувальну пенсійну систему – МВФ
URL: <http://ukr.segodaya.ua/economics/enews/vukraine-rano-vvudit-nakopitelnuyu-pensionnuyu-sistemu-mvf-1013714.html> (Дата звернення 14.04.2020).

13. Гайдук К., Слабченко Д. Реформи пенсионных систем: обзор наиболее важных аспектов. URL: <http://old.research.by/pdf/wp2008r07.pdf> (Дата звернення 24.01.2020).

14. Герасимов О. Зарубіжний та міжнародний досвід забезпечення соціальної справедливості у суспільстві. Україна: аспекти праці. 2014. № 5. С. 43-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2014_5_8 (Дата звернення 22.01.2020).

15. Головне управління Пенсійного фонду України. Інформаційна сторінка вебпорталу. URL: <https://www.pfu.gov.ua/kv/category/statystyka/vydatky-ta-dohody-byudzhetu-fondu/> (Дата звернення 22.09.2020).

16. Дробот Я. В. Проблеми та напрямки реформування пенсійної системи в Україні. Фінансовий простір. 2016. № 1. С. 63-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2016_1_10 (Дата звернення 22.03.2020).

17. Дякович Л. Проблемні аспекти нормативної та законодавчої бази розрахунку пенсій в Україні. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. Вип. 2. С. 71-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2019_2_8 (Дата звернення 09.02.2020).

18. Звіт про діяльність Пенсійного фонду України за 2019 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-2019-pfu.pdf (Дата звернення 02.03.2020).

19. Ермилов В. Очерк истории медицинского страхования и страховой медицины на юге Украины [Электронный ресурс] / В. Ермилов. — URL: www.medicine.ck.ua/?p= (Дата звернення 16.03.2020).

20. Іващенко А. Порівняльний аналіз законопроектів щодо підвищення пенсій (№ 6614, № 6614-1, № 6614-2, № 6614-3, № 6614-4, № 6614-5) / за ред. В.

М. Мязарчук. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/2017-08-07>.
(Дата звернення 11.08.2020).

21. Кіндратець О. Пенсійна політика в країнах Заходу. Право України. 2004. № 3. URL: <http://pravoznaves.com.ua/period/chapter/2/36/1428> (Дата звернення 11.05.2020).

22. Клапків М. С. З історії зародження національного страхового ринку. Фінанси України. 1998. №1. С.81-94.

23. Ковалів І. З. Історичні передумови становлення пенсійної системи в Україні. URL: [file:///C:/Users/%D0%B0%D0%B4%D0%Bc%D0%B8%D0%BD/Downloads/znptdau_2013_2\(2\)_16.pdf](file:///C:/Users/%D0%B0%D0%B4%D0%Bc%D0%B8%D0%BD/Downloads/znptdau_2013_2(2)_16.pdf) (Дата звернення 16.06.2020).

24. Коваль О.П. Реформування солідарної пенсійної системи України: Аналіт. доп. Київ : НІСД, 2020. 28 с.

25. Коваль О.П. Щодо державного регулювання накопичувальної складової пенсійної системи України. Аналітична записка. Серія «Соціальна політика». Київ, 2020. №11. 5 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/analit-koval-social-policy-11-2020.pdf>. (Дата звернення 16.07.2020).

26. Коваль О.П. Щодо запровадження індивідуальних пенсійних. Аналітична записка. Серія ««Соціальна політика»», № 4, 2019. 10 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/analit-koval-social-policy-4-2019.pdf> (Дата звернення 16.04.2020).

27. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е. М. Лібанової. Київ : Український центр соціальних реформ, 2006. 138 с. URL: <https://www.idss.org.ua/monografii/Prognoz%20Ukrain.pdf> (Дата звернення 16.12.2019).

28. Конституція ССРСР 1936 г. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm> (Дата звернення 26.06.2019).

29. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. : зі змінами згідно із Законом України № 2222 від 8 груд. 2004 р. Київ : Парламен. вид-во, 2005. – 98 с.

30. Концепція соціального забезпечення населення України. Постанова Верховної Ради України № 3758-XII від 21.12.1993 р. URL: www.portal.rada.gov.ua (Дата звернення 08.06.2020).

31. Креховецька Л. Г. Реформування пенсійних систем в умовах глобалізації: зарубіжний і вітчизняний досвід. URL: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2009_7/60.pdf (Дата звернення 18.06.2020).

32. Левицький К. Українські політики Галичини. Тернопіль. 1996. 176 с.

33. Мальований М. Історичний розвиток системи пенсійного забезпечення світі. Економіка АПК : наук.-вироб. журнал. 2005. № 3. С. 31-36.

34. Мамчур В. Інституційні фактори розвитку системи накопичувального пенсійного забезпечення. URL: http://economyandsociety.in.хечсуа/journal/3_ukr/64.pdf. (Дата звернення 18.06.2020).

35. Мартиненко Н. В. Аналіз ефективності функціонування механізмів державного управління розвитком пенсійної системи України. Теорія та практика державного управління. 2017. Вип. 4. С. 152-159.

36. Мартиненко Н. В. Інституціональні засади розвитку пенсійної системи України. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління. 2018. № 3. С. 157-164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2018_3_22. (Дата звернення 29.08.2020).

37. Мартиненко Н. В. Механізми державного управління розвитком пенсійної системи України Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління. 2017. № 4. С. 115-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2017_4_17. (Дата звернення 30.08.2020).

38. Мартиненко Н.В. Пенсійна система як об'єкт державного управління. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. № 4 /26/. С. 14-20.
39. Мартиненко Н. Розвиток пенсійної системи України: поняття та сутність / Державне управління та місцеве самоврядування. 2017. Вип. 3. С. 55-61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_3_10. (Дата звернення 01.08.2020).
40. Мартиненко Н. В. Фундаментальні цінності нової парадигми розвитку пенсійної системи України / Н. В. Мартиненко // Ефективність державного управління. - 2017. - Вип. 3. - С. 149-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2017_3_18. (Дата звернення 11.08.2020).
41. Мастюгіна Г. Скільки років страхового стажу потрібно мати для виходу на пенсію. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2018/02/09/32267183/>. (Дата звернення 19.02.2020).
42. Мелешко О. В. Історіографія виникнення сучасної системи пенсійного забезпечення як виду соціального захисту населення. Вісник Сумського національного аграрного університету. 2008. Вип. 12/1 (33). С. 115-120.
43. Меморандум з МВФ від 1 вересня 2016 року URL: <http://vidrozhennya.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/Memorandum-pro-ekonomichnu-i-finansovu-polityku-i-Tehnichnyj-memorandum-pro-vzayemorozuminnya-Ukrayiny-ta-MVF.pdf>. (Дата звернення 11.12.2019).
44. Меморандум з МВФ від 2 березня 2017 року URL: <http://minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Меморандум%20України%20та%20МВФ.pdf>. (Дата звернення 22.12.2019).
45. Меморандум з МВФ від 5 грудня 2018 року // [Електронний ресурс]. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=85566237>. (Дата звернення 11.10.2020).
46. Модернізація системи соціального страхування в Україні URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/socstrah_Ukr-0b6f2.pdf (Дата звернення 11.06.2020).
47. Надточій Б. Яценко В. Пенсійне забезпечення в Україні: історичний аспект. Україна: аспекти праці. 2000. №1. С.8-15.

48. Накопичувальні пенсії допоможуть детінізації ринку праці. URL: <https://news.dtkr.ua/labor/pensions/65869>. (Дата звернення 14.06.2020).

49. Накопичувальна пенсійна система: які наслідки введення? URL: <https://news.dtkr.ua/labor/pensions/62839>. (Дата звернення 26.06.2020).

50. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації. К., 2019, 58 с. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/07/Voluntary_Private_Pensions_in_Ukraine-Assessment_jul2019_ua.pdf. (Дата звернення 30.06.2020).

51. Нікітчина О. В. Реформування пенсійної системи України в аспектах зарубіжного досвіду. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2009_1/09novazd.pdf. (Дата звернення 20.06.2020).

52. Новіцька Є. В. Сучасний стан системи пенсійного забезпечення в Україні, проблеми та шляхи удосконалення. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія : Державне управління. 2016. Т. 267 Вип. 255. С. 112-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2016_267_255_20. (Дата звернення 20.09.2020).

53. Новіцька Є. В. Законодавче підґрунтя системи пенсійного забезпечення України та напрями його вдосконалення. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія : Державне управління. 2017. Т. 305. Вип. 293. С. 24-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2017_305_293_6. (Дата звернення 20.07.2020).

54. Обов'язкові накопичувальні пенсійні системи (2-й рівень) Міжнародний досвід: уроки для України. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/Mandatory-Retirement-Savings_Pillar-2_February2018_ua.pdf. (Дата звернення 20.07.2020).

55. Олійник В. М. Самоврядні форми соціальної взаємодопомоги українського селянства в першій чверті ХХ ст. Черкаси : ДВПІ "Тясмин". 1998. 38 с.

56. Основні питання реформування пенсійної системи в Україні. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ : [б. в.], 2018. 64 с. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/02/KeyIssues-in-Pension-System-Reform-in-Ukraine_Aug2018_UA.pdf (Дата звернення 12.06.2020).

57. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>. (Дата звернення 16.06.2020).

58. Особенности развития накопительной пенсионной системы [Електронний ресурс]. URL: <http://pensionreform.ru/files/39227/06.2013.pdf>. (Дата звернення 19.06.2020).

59. Офіційний сайт «Пенсійний калькулятор». URL: <https://pensia.ua/ua/baza-znan/normativno-zakonodavcha-baza>. (Дата звернення 18.06.2020).

60. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>. (Дата звернення 18.06.2020).

61. Оцінка чисельності наявного населення України URL: http://www.ukrstat.gov.ua/Noviny/new2020/zmist/novini/OnU_01_12_2019.pdf. (Дата звернення 18.08.2020).

62. Пенсійна реформа: виклик для України / Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН "Пенсійна система – Потреба у реформуванні. URL: http://www.un.org.ua/files/pension_reform_ukr.pdf. (Дата звернення 19.06.2020).

63. Пенсійна система та пенсійна реформа в Україні. FRIEDRICH EBERT STIFTUNG. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14044.pdf>. (Дата звернення 19.06.2020).

64. Пенсійне забезпечення в Україні: Статистично-інформаційний огляд Міністерства праці та соціальної політики України та Пенсійного фонду України. Київ : ПАДКО. 2001. 46 с.

65. Пенсионная панорама. Пенсионные системы 53 стран; пер. с англ. - Москва : Издательство «Весь Мир». 2008. 224 с. URL: <https://visa->

visa.at.ua/news/pensionnaja_panorama_pensionnye_sistemy_53_stran_ehdvard_uajtkhauz/2016-01-07-79. (Дата звернення 19.06.2020).

66. Перелік територіальних управлінь Пенсійного фонду України. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/4212-perelik-terytorialnyh-upravlin-pensijnogo-fondu-ukrayiny>. (Дата звернення 27.06.2020).

67. Підвищення пенсійного віку: що раніше, то краще. URL: <http://www.pension.kiev.ua/pensref/obgovoren1.html>. (Дата звернення 27.04.2020).

68. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2018. Нацкомфінпослуг URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/NPF/NPF_IV_kv%202018.pdf. (Дата звернення 19.06.2020).

69. Пищуліна О. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. URL: <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>. (Дата звернення 19.01.2020).

70. Проблематика підвищення віку виходу на пенсію : експерт. зап. URL: <http://www.brc.undp.org.ua>. (Дата звернення 19.06.2020).

71. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій. Закон України від 03.10.2017 № 2148-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2148-19?test=Up9Mf3o6frtCVN72ZiRiaQbZHI4pUs80msh8Ie6>. (Дата звернення 19.06.2020).

72. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України № 1058-4 від 09.07.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>. (Дата звернення 19.04.2020).

73. Про недержавне пенсійне забезпечення. Закон України № 47-48 від 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>. (Дата звернення 05.03.2020).

74. Про пенсійне забезпечення Закон України від 05.11.1991 №1788-ХІІ зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>. (Дата звернення 19.04.2020).

75. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб. Закон України № 2262-ХІІ від 09.04.1992. URL: <http://www.rbc.ua/ukr/news/society>. (Дата звернення 19.08.2020).

76. Про Пенсійний фонд України. Постанова Кабінету Міністрів України № 345 від 01.06.1994 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>. (Дата звернення 29.08.2020).

77. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text>. (Дата звернення 19.04.2020).

78. Про страхування. Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (Дата звернення 19.04.2020).

79. Про управління соціальним страхуванням в Українській РСР [Електронний ресурс] : Постанова Ради Міністрів Української РСР № 25 від 11.02.1991 р. — URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>. (Дата звернення 19.04.2020).

80. Рудик В. К., Олексійко В.С. Стан реформування пенсійної системи в Україні Облік і фінанси. 2016. № 4. С. 106-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_ark_2016_4_15. (Дата звернення 12.02.2020).

81. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (Дата звернення 19.04.2020).

82. Сіньова Л. Пенсійне забезпечення як різновид соціальної функції держави. Публічне право. 2018. № 3. С. 164-174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2018_3_22. (Дата звернення 19.05.2020).

83. Система соціального забезпечення в Україні у 2014–2015 рр. і після: У напрямку ефективних мінімальних рівнів соціального захисту / Міжнародна організація праці; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро

МОП для країн Центральної та Східної Європи. Будапешт : МОП, 2016. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/4508/wcms_504530.pdf. (Дата звернення 19.04.2020).

84. Соціальне страхування : підручник / О. П. Кириленко, В. С. Толуб'як, А. А. Сидорчук [та ін.] ; за ред. О. П. Кириленко, В. С. Толуб'яка. Тернопіль : ТНЕУ. 2016. 516 с.

85. Социальное обеспечение в мире в 2010-2011 гг. Обеспечение охвата во время и после кризиса / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. Москва : МОТ. 2011. 112 с. URL: http://www.ilo.org/public/russian/region/eurpro/moscow/info/publ/ilo_social_security.pdf. (Дата звернення 14.04.2020).

86. Ткаченко Л. Спецпенсії в Україні: інформація до роздумів. URL: <https://dt.ua/finances/spetspensiyi-v-ukrayini-informaciya-do-rozdumiv-.html>. (Дата звернення 22.04.2020).

87. Толуб'як В. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / В. Толуб'як // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. - 2010. - Вип. 1. - С. 232-242. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2010_1_25. (Дата звернення 19.04.2020).

88. ТОП 10 недержавних пенсійних фондів за результатами їх діяльності. URL: <http://www.vseswit.com.ua/ua/news/439.html>. (Дата звернення 19.01.2020).

89. Топ-25 страхових компаній за активами на початок 2020 року. URL: <http://finbalance.com.ua/news/top-25-strakhovikh-kompaniy-za-obsyahom-aktiviv-na-rochatok-2020-roku>. (Дата звернення 15.04.2020).

90. Трубич С. Ю., Швець В. Є. Формування системи соціального страхування. Фінанси України. 2000. №2. С.110-114.

91. У Великій Британії відмінюють пенсійний вік // Інформагенство УНІАН. URL: <http://www.unian.net/ukr/news/news-326053.html>. (Дата звернення 28.04.2020).

92. Фактичний розмір прожиткового мінімуму у 2015-2020 роках. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/12286.html>. (Дата звернення 09.04.2020).

93. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. Київ : «Заповіт». 2017. 456 с. URL: <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSIИ.pdf>. (Дата звернення 19.04.2020).

94. Фінансові і статистичні показники Пенсійного фонду у 2016 р. URL: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=277122>. (Дата звернення 09.03.2020).

95. Чапко І. Порівняння пенсійних систем у деяких країнах світу : експерт. зап. / І. Чапко. URL: <http://www:brc.undp.org.ua>. (Дата звернення 09.04.2020).

96. Шляхи впровадження накопичувальної пенсійної системи Цінні папери. 2010. № 2 (596). 21 січ. URL: http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=596&pub=4391. (Дата звернення 19.08.2020).

97. Шуило М. М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні : монографія. Київ : Ніка-Центр. 2016. 680 с.

98. Якимів А. І. Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні. Львів : Афіша. 2003. 448 с.